

MATERIÁLY

DANUŠE KŠICOVÁ

**Z KARLOVARSKÝCH DOPISŮ I. S. TURGENĚVA
K 190. VÝROČÍ NAROZENÍ****Abstrakt**

Turgenevovy dopisy z Karlových Varů z let 1873–74 podávají svědectví o spisovatelově zdraví, o jeho vztahu k dceři a bratrovi a o jeho blízkém přátelství s E. Zolou, jemuž pomáhal nalézt v Rusku publikační možnosti. Zajímavá je jeho korespondence s překladateli a s americkým publicistou Henry Jamesem a jeho otcem. Jejich pozvání k cestě do Ameriky však bylo pro spisovatele v té době již nereálné. Karlovy Vary se mu zdály nudné, avšak ze zdravotního hlediska prospěšné.

Abstract***Turgenev's Letters from Carlsbad***

Turgenev's letters from Carlsbad written in 1873–74 show the writer's health state, his relationship to his daughter and brother and his close friendship with E. Zola whom he helped to publish in Russia. Interesting is his correspondence with several translators and with the American publisher Henry James and his father. Their invitation for an American trip was unreal for him at that time. The Carlsbad spa seemed to him boring but useful from the medical point of view.

Klíčová slova

Turgenevovy dopisy z Karlových Varů z let 1873–74 ■ vztah s E. Zolou a s překladateli ■ pozvání k americkému zájezdu ■ autorův smysl pro ironii

Key words

Turgenev's letters from Carlsbad in 1873–74 ■ relations with E. Zola and translators ■ invitation for an American trip ■ the author's sense for irony

Ivan Sergejevič Turgeněv se v českých lázních léčil od mládí. V Mariánských Lázních to bylo již za jeho studijního pobytu v Berlíně, kdy si sem zajel na přelomu srpna a září r. 1840. Zvláště významný byl jeho trojí ozdravný pobyt v Karlových Varech, kde si v letech 1873, 1874, 1875 léčil svoji úpornou podagru.¹ Citované dopisy se vztahují k jeho prvním a druhému karlovarskému pobytu.

Carlsbad, Österreichischer Hof,
Montag, 22. Juni 1873

„Jak se máte, carissimo Pietschi?...Přijel jsem v pořádku, mám tady slušný pokoj, dnes jsem začal s léčením. S mým kolenem je to už lepší, počasí je nádherné, ale Carlsbad je snad ta nejnudnější díra na celé zeměkouli! Co se dá dělat, musím spolknout i tuto pilulku.“²

Tak psal ruský spisovatel svému dávnému příteli, německému malíři a publicistovi Ludwigu Pietschovi (1824–1911), který psával recenze na díla blízkých Turgeněvových přátel, jako byl Gustav Flaubert či Emil Zola. Podobně Turgeněv charakterizoval tehdejší Karlovy Vary i v dopise své nemanželské dceři Paulině Bruèrové (1842–1919):

Carlsbad, Hôtel à la Cour d'Autriche,
Lundi, 23 juin 1873

„Milá holčičko, jsem tady už tři dny a včera ráno jsem začal s léčením, které by mělo trvat nejméně pět týdnů. Nevím, jak to bude dál, ale moje cestování zatím za moc nestálo: druhý den po mém příjezdu do Vídně (kam jsem zajel, abych si cestou prohlédl výstavu) jsem při vystupování z kočáru upadl a pohmoždil si koleno. Byl jsem pak nucen proležet deset dní v posteli svého hotelového pokoje! Můžeš si představit, jak veselé to bylo. Jakmile jsem mohl trochu chodit, nechal jsem se odvézt sem. Uvidíme, jestli tady budu mít víc štěstí. Myslím, že Carlsbad je to nejnudnější místo na světě, ale počasí je hezké a konec konců troška nudy neškodí.“ (3 142)

Turgeněv měl tedy smůlu, na Světovou průmyslovou výstavu, kvůli níž se cestou z Paříže přes Baden-Baden zastavil ve Vídni, se vůbec nedostal. Celou dobu zbytečně proležel v drahém hotelovém pokoji, jak si postěžoval v dopise staršímu bratru Mikuláši (1816–1879), kterého již o den později nabádá, že by se měl do Karlových Varů také vypravit, protože jsou to lázně jako šitě na míru

¹ http://turccatalog.comcor.ru/phpopac/elcat.php?action=s&cle_matiere=0011948; L. N. Nazarova, Turgenev v Karlsbade. Turgenevskij sbornik 11, 1966, s. 279–285. D. Kšicová, I. S. Turgeněv a česká kultura 19. století. Slaviva 55, 1986, č. 4, s. 397–405. D. Kšicová, I. S. Turgeněv a česká literatura. In: Táž: Ruská literatura 19. a začátku 20. století v českých překladech. Praha, SPN 1988, s.143–166.

² I. S. Turgenev, Pis'ma v trinadcati tomach. T. 10, 1872–1874. Nauka, M. –L., 1965, č. dopisu 3141. Dále používám označení přímo v textu číslem dopisu z této edice. Překlad DK.

takovým lidem jako jsou oni dva. Spisovatel měl tehdy starosti s prodejem usedlosti nedaleko Spasského, protože potřeboval doplatit dceři zbytek jejího věna. To byl nejčastější námět jeho tehdejších dopisů bratrovi, kterému současně sděluje, že v lázních zůstane asi pět týdnů.

Turgeněv si do Karlových Varů jel léčit svoji úpornou podagru, která jej často trápila tak, že vůbec nemohl chodit. Svůj pobyt v Karlových Varech komentoval s humorem.

V dopise Ludwigu Pietschovi z 11. července 1873 konstatuje: „Zatím je to tady se mnou úplně v pořádku. Pilně piji, hodně chodím a strašně se nudím. To jsou podle tvrzení lékařů tři hlavní podmínky úspěšné léčebné kúry. Bojím se jenom cholery, táhne kolem jako bouřkové mraky, ale páni lékaři tvrdí, že Karlsbad byl zatím vždycky ušetřen. Nevím, zda tomu mám věřit nebo ne; ale zatím tady zůstávám. Sním jenom o tom šťastném okamžiku, kdy odtud odjedu. Jsem ale pěkně nevděčný barbar, protože jsem se tady setkal s řadou velmi milých a hodných lidí.“ (3150) Turgeněv totiž přijel do Karlových Varů o čtrnáct dní později než jeho ruští přátelé manželé Gribovští, kolem nichž se již před spisovatelovým příjezdem vytvořil přátelský kroužek, k němuž se připojil i Turgeněv. Jako aktivní překladatel a šířitel kulturní vzájemnosti Turgeněv podporoval i své mladé kolegy. Z rozsáhlé korespondence, kterou z Karlových Var vedl, je patrné, jak pomáhal mladým překladatelům, jako byl např. P. V. Šumacher nebo A. F. Oněgin (vlastním jménem Otto), který přijal toto jméno jako hold Puškinovi. Podobně přátelský vztah měl Turgeněv i ke svému vrstevníkovi Friedrichu Bodenstedtovi (1819–1893), dlouholetému tlumočnicku ruské poezie do němčiny. Turgeněv si všiml i problematiky politické. Podporoval ideologa narodníků a pozdějšího narodovolce Petra Lavrova, který jej zpočátku zaujal svými umírněnými politickými názory, i když s ním vždy nesouhlasil.

Turgeněv z Varů odjel po měsíčním pobytu 12. července. Bratrovi psal asi po týdnu z Bougivalu, kde měl dům poblíž usedlosti svých nejbližších přátel Viardotových, v jejichž blízkosti vždy bydlel. Přiznává, že mu pobyt v lázních velmi pomohl a doufá, že to snad ovlivní i jeho budoucí boj s podagrou. To byl důvod, že se spisovatel jel do Karlových varů léčit ještě v letních sezonách r. 1874 a 1875.

Svůj druhý pobyt v Karlových Varech Turgeněv spojil s dlouho plánovanou cestou do Ruska, kde si chtěl doplnit materiál k románu o ruské revoluční mládeži, která věřila, že lze změnit politický režim Ruska s pomocí venkovanů. Podle jejich programu chození mezi lid – rusky chožděnije v narod – vzniklo jméno narodnici. Turgeněv v jejich činnosti spatřoval analogii zúrodnování panské půdy a nazval proto svůj román *Novina* - půda neoraná.

Před odjezdem do Ruska se Turgeněv zastavil jako vždy v rodině své dceři Poliny, aby se rozloučil s ní, jejím manželem, který si zřídil sklářský závod, a malou vnučkou Žanetkou (1872–1952). 8. května pak odjel přes Baden

a Berlín do Petrohradu, odkud po několika dnech pokračoval do Moskvy a poté do rodinné usedlosti ve Spasském nedaleko od Orla. Psal o tom všem svým blízkým přátelům, básníkům Polonskému, Fetovi a přirozeně bratrovi, žijícímu v Moskvě. Cestou se kontaktoval s řadou přátel, s jejichž pomocí se snažil zajistit pro své nejbližší, především Flauberta a Emila Zolu, publikační možnosti v Rusku, včetně odpovídajícího honoráře. V dopise Zolovi z 29. května 1874 udává přesnou polohu Spasského:

„Můj milý Zolo, máte-li atlas, najděte v něm mapu Ruska a jed'te prstem z Moskvy směrem k Černému moři; o něco severněji od Orla tak při Vašem putování objevíte město Mcensk. No a moje vesnice s dost těžce vyslovitelným názvem je deset kilometrů odtud. Je to úplný zapadákov – tichý, zelený a smutný. Budu-li schopen pracovat, tak tady nějakou dobu zůstanu. Jestli ne, tak odtud uprchnu a po půldruhém měsíci v Karlových Varech se vrátím do Paříže, kde se určitě setkáme.“ (3360)

V podobném duchu odtud psal téhož dne i Gustavu Flaubertovi:

„Nepíší Vám odtud poprvé. Vy tu krajinu dobře znáte: všechno kolem je zelené, zlaté, rozlehlé, jednotvárné, klidné, starodávné a podivuhodně nehybné. Patriarchální, všechno prostupující a tíživá nuda.... Můj pobyt v Rusku nebyl v žádném případě neúžitečný; našel jsem téměř to co jsem hledal, ale po pravdě řečeno, já jsem mnohem méně náročný než Vy. A vy jste náročný až příliš.“ (3361)

Turgeněva však v Rusku postihly vážné zdravotní problémy. Kromě ledvinové a žaludeční koliky se opět ohlásil jeho dávný nepřítel – podagra, která ho nakonec přiměla k předčasnému odjezdu do Karlových Var. Ani tam se mu však moc nedařilo. Jeho dopisy napsané koncem července nedlouho po příjezdu jsou sice ještě optimistické a je z nich patrné, že spisovatel chtěl v lázních zůstat čtyři týdny. Po čtyřech dnech ho však choroba postihla s takovou silou, že byl nucen léčebnou kúru přerušit a předčasně odjet zpět do Paříže. Vyjadřují to i jeho slova z dopisu příteli Zolovi:

Carlsbad, König von England,
pondělí, 11. srpna 1874

„Můj milý Zolo,

Určitě mě někdo uhranul; už tři měsíce mě stíhá jedna pohroma za druhou. Po hrozném utrpení, které jsem zažil v „cara patria“, mě to popadlo znovu tady v Carlsbadě! Mám už toho právě tak dost, a jakmile budu schopen aspoň nějakého pohybu, odjedu do Paříže a odtud do Bougivalu. Když už člověk musí trpět, tak ať je to aspoň doma.“ (3401)

Další část dopisu se pak dotýká Zolových publikačních možností v Rusku, které mu tam Turgeněv dohodl. Vydavatel časopisu Věstník Evropy Stasjulevič se totiž chystal do Paříže a Turgeněv proto ponechal podrobnosti publikace

na jejich osobní domluvě. Upozorňuje Zolu rovněž na cenzurní zásahy, které jsou patrné v ruském překladu jeho povídky *Kořist* (La Curée). Z dalších dopisů, které tehdy Turgeněv psal, jsou zvláště zajímavé dva anglické listy, určené americkému literárnímu kritikovi Henry Jamesovi a jeho otci, kteří se vyjadřovali o Turgeněvově tvorbě velmi pochvalně. Americké překlady Turgeněvova díla totiž vyvolaly v USA neobyčejný ohlas, což oba publicisty přivedlo k myšlence pozvat spisovatele na turné po Americe. Autorova odpověď na oba dopisy však byla velmi střízlivá. V listu ze 7. srpna Turgeněv Henry Jamesovi mladšímu poděkoval za článek, který mu věnoval:

„Přečetl jsem Vaši stať velmi pozorně. Pro autora je dost těžké nestranně posuzovat kritickou analýzu jeho vlastního díla. Musím se přiznat, že mně se vždycky zdá pochvala přehnaná a výtky příliš bezzubé... Mohu jen říci, že mne Vaše stať překvapila, protože je z ní patrné, jak jemný máte cit pro spravedlnost a pravdu, jak přesně chápete psychologické odstíny, a také tím, jak dobrý máte literární vkus. Musím jen poznamenat, že pesimismus, který mi vytýkáte, není nijak náhodný. Moje *přilísná ironie*, jak to charakterizujete, mi nepřináší žádné zadostiučinění, dokonce ani to hořké, o němž hovoří jiní.

Amerika je mi velmi sympatická a rád bych ji sám spatřil. Měl jsem však na to myslet o něco dříve. Vstupuji do údobí „sucha a žloutnouchího listí“ a to není nejlepší doba pro cestování. Přesto tu myšlenku zcela nezavrhuji. Velmi rád bych se seznámil s Vámi i s některými Vašimi krajinami.“

Závěrem pak dodává: „Skutečnost mne nutí říci, že mám velké ruce a nohy, nemožný nos a nevládnou žádným „aristokratickým“ temperamentem - a vůbec toho nelituji.“ (3398)

Turgeněv tak naráží na Jamesův výrok, že pro Turgeněva je charakteristický „aristokratický temperament a demokratické smýšlení“, od něhož se James posléze distancoval. (s. 628) V podobném duchu je napsán i list Henry Jamesovi staršímu. O vlastní tvorbě zde autor říká: „...nikoli skromnost, ale přesný odhad vlastních schopností mi napovídá, že nejsem ejusdem farinae (nepatřím k autorům) jako Dickens, George Sandová nebo George Eliot. Úplně mi stačí druhé nebo třeba jen třetí místo po těchto skutečně velkých spisovatelích.“ (3399)

I z jiných Turgeněvových reakcí na chválu jeho současníků je patrné, že byl člověk neobyčejně skromný. Jeho význam si však dobře uvědomoval Jan Neruda, který roku 1883 – v roce autorova úmrtí – napsal v jedné ze svých populárních podobizen, jimiž provázel kreslené portréty z první stránky Humoristických listů: „Ivan Turgeněv je nyní zajisté nejslavnější spisovatel slovanský.“ O dva odstavce dále pak dodává: „Turgeněv je překládán do všech jazyků světa, nejvíce do němčiny.“³ Patří ke cti české literární kritiky, že jedním z mála autorů, kteří rozpoznali význam posledního Turgeněvova románu

³ Jan Neruda, *Podobizny*. II, Praha 1952, s. 151.

Novina (1877), nad nímž autor pracoval za svého třetího, pravděpodobně nejzdařilejšího karlovarského pobytu r. 1875, byl F. X. Šalda. V románu, který je dodnes nedoceňován, postřehl to, co bylo později rozvinuto v symbolistické próze, ale i v dalším vývoji románové tvorby:

„Novina je snad nejméně nebo nejhůře komponovaný, jak zní výraz estetiky, román Turgeněvův... a přece, jak všechny tyto nedostatky nebo poklesky, jak se říká, proti klasicistické tradici jsou vnitřně odůvodněny, nutny přímo, má-li se dosáhnouti toho zvláštního, silně smutného a teskně širokého, toho jediného, vzácného, hutně plného a trapně bludného skoro dojmu...“⁴ Šaldovu hodnocení dal za pravdu vývoj románu 20. století a potvrzuje je i současný ruský výzkum Turgeněvova díla.⁵

⁴ F. X. Šalda, *Kritické prózy*. Sv. 3, kap. I. S. Turgeněv, *Dým a různé povídky*. Svoboda, Praha 1950, s. 411–412.

⁵ <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook049/01/part-014.htm> .